

МРНТИ 15.21.45

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.07>

Егенисова А.Қ.¹, Серикбаева А.К.¹

¹ Ш.Есенов атындағы КТИУ

«ИНТЕЛЛЕКТ» ЖӘНЕ «ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада «Интеллект», «Эмоционалдық интеллект» ұғымдарының мәні мен мазмұны кеңінен зерделеніп сипаттама берілген. Бұл ұғымдарды осы саланы зерттеп жүрген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерімен талданады. «Интеллект», «Эмоционалдық интеллект» ұғымдарына ғалымдардың берген анықтамасы келтірілген.

Кілтті сөздер: Эмоция, интеллект, мінез-құлық, ойлау, есте сақтау, қабілеттілік, іс-қимыл, алеуметтік интеллект, биологиялық интеллект.

Егенисова А.К.¹, Серикбаева А.К.¹

¹ КУТИ имени Ш.Есенова,

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЙ "ИНТЕЛЛЕКТ" И "ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ"

Аннотация

В данной статье подробно изучены сущность и содержание понятий «Интеллект», «Эмоциональный интеллект». Эти понятия анализируются трудами зарубежных и отечественных ученых, изучающих данную область. Дается определение понятий «Интеллект», «Эмоциональный интеллект», данное учеными.

Ключевые слова: Эмоции, интеллект, поведение, мышление, память, способности, действия, социальный интеллект, биологический интеллект.

Yegenissova A.K.¹, Serikbayeva A.K.¹

¹ CUTE named after Sh.Yessenov

THE ESSENCE AND CONTENT OF THE CONCEPTS OF «INTELLIGENCE» AND «EMOTIONAL INTELLIGENCE»

Annotation

This article examines in detail the essence and content of the concepts «Intelligence» and «Emotional intelligence». These concepts are analyzed by the works of foreign and domestic scientists studying this field. The definition of the concepts «Intelligence» and «Emotional intelligence» given by scientists is given.

Key words: Emotions, intelligence, behavior, thinking, memory, abilities, actions, social intelligence, biological intelligence.

«Интеллект» сөзі қандай да бір басқа ұғымнан ерекше, сыни тұрғыда қарама-қайшылықтағы атау болады. Ғалым-психологтар ақыл-ойды зертеген кезде маңызды қиындықтарды анықтады. 1921 жылы «Психология обучения» журналы дискуссия ұйымдастырды, оған ең ірі американдық психологтар қатысты. Олардың әрқайсысынан интеллект анықтауға және өлшеуге қолайлы тәсілдерін анықтау тәсілдері тапсырылды. Өлшеудің ең жақсы тәсілі ретінде барлық ғалымдар тестілеуді атады, бірақ олардың интеллекті анықтауы парадоксальды пікірі қарама-қайшы болды. Осыған байланысты В. Н. Дружинин өз кітабында «Жалпы қабілеттердің диагностикасы» деп өте сәтті метафораны келтірді. Ол өз еңбегінде: "интеллект" термині, өзінің ғылыми мәнінен басқа ескі крейсер ракушкалары сияқты, күнделікті және танымал түсіндірмелердің шексіз саны өсуде[1, 18 б] деп келтіреді.

Интеллект туралы айтқан кезде кейбір көптеген ғалымдар бірінші кезекте адам мен жоғары жануарлар үшін оның бейімделу қабілетіне сүйенеді. Мысалы, В. Штерн интеллект-бұл кейбір жалпы қабілеттің жаңа өмірлік жағдайларға бейімделуі деп тұжырымдайды[2].

Ал Л. Полани: интеллект білім алу тәсілдерінің біріне жатады деп тұжырымдайды. Бірақ, көптеген басқада авторлардың пікірінше, білім алу (Ж. Пиаже бойынша ассимиляция) білімді қолдану өмірлік міндеттерді шешу процесінің жанама жағы ғана. Шын мәнінде берілген тапсырманың жаңа болуы немесе жаңалық компоненті болуы маңызды. Зияткерлік мінез-құлық проблемасы "Трансфер" - көшіру, "білім-операциялар" бір жағдайдан екіншісіне (жаңа) проблемасымен тығыз байланысты.

Бірақ, Ж. Пиаженің тұжырымы бойынша «Жалпы дамыған интеллект ортамен жеке тұлғаның "тепе-теңдігіне" қол жеткізуде әмбебап бейімділікте көрінетіндігін» келтіреді [3]. Кез келген зияткерлік акт субъектінің белсенділігін көрсетеді және оны орындау кезінде өзін-өзі реттеуіне қол жеткізеді. М. К. Акимованың пікірінше, интелект ақыл-ойдың басты негізгі алғышарты болып табылады, өзін-өзі реттеу тек тапсырманы шешу үшін қажетті белсенділік деңгейін қамтамасыз етеді. Бұл жағдайда Э. А. Голубева көзқарасы бойынша, белсенділік пен өзін-өзі дұрыс басқара алу зияткерлік өнімділіктің негізгі факторларына сәйкес келеді және жұмысқа деген қабілеттілікте артады. [4,5]

Осылайша, ақыл-ойдың алғашқы анықтамасын адамның жаңа жағдайларға бейімделуінің жалпы табыстылығын анықтайтын қабілеттер депте беруге болады, Интеллект механизмі іс-әрекеттің ішкі жоспарында ("ойда") сананың бейсаналық рөлінің үстемдігі. Алайда, мұндай басқада анықтаманың барлығы қарама-қайшылық пікір тудыруда.

Дж. Томпсон пайымдауынша, интеллект тек абстрактілі ұғым, ол бірқатар мінез-құлық сипаттамаларын жеңілдетеді және жинақтайды. [6]

Алғашқы интеллект сынақтарын дайындаған ғалымдар 1905 жылы француз психологтері А.Бине, Т.Симон бұл қағиданы кеңінен қарастырылды. Олардың пікірінше, интеллекті бар адам — дұрыс шешім қабылдайды, түсінеді және ойланады және өзінің ақыл-ойының арқасында өмір жағдайларына бейімделіп «бастамашылдық» көтере алады. [7].

Бұл жайында Д. Векслер өз көзқарасымен бөлісті, оның айтуынша «Интеллект - бұл жаһандық ақылға қонымды әрекет ету, зерделі, жан-жақты ойлау және өмірде кездесетін әртүрлі жағдайларды оңтайлы жеңе білу»[8].

Интеллект анықтамаларында бірыңғай мағынаның болмауы, мағынасының әралуандылығымен байланысты екенінен көрініс табады.

Соңғы кездері интеллект теориялары туралы көптеген жарияланымдар, зертеулер бар. М.А.Холодной пайымдауынша ақпаратты реттеу әрекеттерінің бірі, облыста жинақталған эксперименталды-психологиялық теориялар мен интеллект зерттеу. Ол негізгі сегіз тәсілге ие болды, олардың әрқайсысына интеллект табиғатын түсіндіруде белгілі бір тұжырымдамалық мәнге ие:

Әлеуметтік-мәдени-интеллект әлеуметтену және жалпы мәдениеттің әсерінен пайда болды. (Дж Брунер, М. Коул және С. Скрибнер, Л. Леви-Брюль, А.Р. Лурия, Л.С. Выготский және т. б.).

Генетикалық-интеллект тұлғаның айналадағы ортамен өзара байланысында табиғи жағдайларында қоршаған орта талаптарына күрделі бейімделудің салдары әсерінен пайда болды (У.Р. Чарлсворз, Ж. Пиаже).

Іс жүргізу-әрекетіндегі-интеллект адамзат қызметінде ерекше нысан тұрғысында зерделенеді. (С.Л. Рубинштейн, А. В. Брушлинский, Л. А. Венгер, Н.Ф.Талызина, А. А. Абульханова, К.А.Славская.).

Білім берудегі интеллект - мақсатты оқыту өнімі ретінде оқытылады(А.Стаатс, К. Фишер, Р.Фейерштейн, Н.Ә. Менчинская, З. И. Калмыкова, Г. А. Берулава).

Ақпараттық-интеллект ақпаратты өңдеудің қарапайым процестерінің жиынтығы ретінде анықталады (Г. Айзенк, Э.Хант, Р. Стернберг).

Феноменологиялық-интеллект сана мазмұнының ерекше нысаны ретінде қарастырады.(В. Келер, К. Дункер, Р. Мейли, М. Вертгеймер, Р.Глезер, Дж. Кэмпион).

Құрылымдық — деңгейлік-интеллект түрлі деңгейдегі танымдық жүйе ретінде қарастырады.(Б.Г.Ананьев, Е.И. Степанова, Б.М. Величковский).

Регуляциялық-интеллект психикалық белсенділікті өзін-өзі реттеу нысаны ретінде қарастырады (Л.Л. Терстоун) [9].

Жалпы интеллект түсінігін толық зерттеген зерттеушілердің бірі Г.Айзенк болды. Шет елдің психологиясында интеллект ұғымы үш түрлі сипатта зерттелді:

Бірақ бұл схеманы да бұрып, қазіргі кездегі интеллект проблемасына қатысты тәсілдерді одан да ортақ жіктеу жүргізуге болады, бұл бірнеше түбегейлі түрлі бағыттарды анықтауға мүмкіндік береді. Г. Айзенк 3 базалық тұжырымдамаға бөледі:

1) Интеллект биологиялық феномен ретінде;

Биологиялық интеллект (Ф. Гальтон, К.Спирман, К.Берт) генетикалық фактордағы маңызды рөлді атқаратын табиғи іс-әрекет пен құрылымның негізгі байланысындағы танымдық мінез-құлықтың басты биохимиялық және гормоналды, нейрологиялық, физиологиялық іс-әрекетін құрайды. "Биологиялық интеллект" адамның танымдық белсенділігіне жауап беретін бас миының құрылымдарының мазмұнды қызмет етуін атайды. Олар интеллектінің жеке айырмашылықтарын анықтайды және оларды тұқым қуалаушылықпен байланыстыра алады. Айзенктің пікірі бойынша, биологиялық аспект - көбінесе іргелі және негізгі болып табылып, әлеуметтік және психометриялық тұрғысынан қызмет етеді.

2) Интеллект әлеуметтік-мәдени феномен ретінде;

Әлеуметтік интеллект IQ тестінің деңгейі арқылы анықталатын басқа да факторлардағы тұлғаның әлеуметтік бейімделу үшін IQ тестін тұтастай қолданудан тұрады.

3) Психометриялық интеллект.

Психометриялық интеллект IQ тесті арқылы өлшенетін биологиялық интеллект (70%) және факторлардың құралдарын (мәдени факторлар, білім беру мен әлеуметтік-экономикалық бедел) құрайтын 30% табысты анықтамаға қатысты болып келеді [10].

Психофизиологиялық көзқарастың негізін қалаушы Ф Гальтон интеллект мәселесіне қатысты интеллект өлшеуде қолданатын сенсорлық көрсеткіштерді (реакция уақыты, сенсорлық ажырату) анықтады[11].

Ағылшын психологы Бартаның кейінгі зерттеулері (1940, 1966) бұл теорияны одан әрі дамытты. Оның зерттеуінше ортаның интеллектке әсерін көру мүмкін емес екендігін тұжырымдады.

Әлбетте, қоршаған орта мен жеке адам өзара әрекеттесудің әртүрлі формаларынан тыс интеллект анықтау мүмкін емес. Кеңестік психология тұрғысынан бұл өзара іс-қимыл жай ғана бейімделу, бейімдеу емес, белсенді, тиімді деп қарастырылады. «Интеллект ұғымы индивидтің қоршаған ортамен нақты белсенді қарым-қатынасы тұрғысынан ғана ашылады». Ақыл-ойдың мұндай түсінігі оны оқыту қабілеті, абстрактілі ойлау қабілеті түрінде әрекет ететін нәтижесінен емес, процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Алайда, ақыл — ойды түсінудің мұндай тәсілі дамымаған, өйткені ол мүлдем байланысты емес компоненттердің туындыларын-IQ, жеке тұлғалар, мотивация біріктіреді. Бұл интеллект ұғымының шекараларының ғылыми емес бұлыңғыр болуына әкеледі. Айзенканың пікірінше, осындай тәсілдің салдары параметрлердің қайсысы ең репрезентативті деп санауға болатын тақырып бойынша шексіз пікірталастар туғызады.

С.И. Ожеговтің зерттеуі бойынша орыс тілінің түсіндірме сөздігінде «интеллект» сөзін «адамның ойлау қабілеті, ақыл-ой бастауы» деп қарастырады[12]. Мәселен, бұл ұғымды және басқа да түсіндірме сөздіктерден қарастырдық. Әсіресе, И.В. Лехина мен проф. Ф. И. Петрованың редакциясымен жасақталған шетел сөздіктерінде - интеллект (лат. Intellects) адамның ақыл-ой, сана, ес, ойлау қабілетін білдіреді. (Бұл интеллект дегенді білдіретін синоним сөздер). Интеллект-адамның ойлау қабілеті, жалпы барлық сөздіктер бір-біріне ұқсайды. Бұл адамды жануарлардан ажырататын ең бірінші белгісі зияткерлігі яғни саналылығы ойлау қабілетінің белгісі болып табылады [13].

Енді отандық зерттеушілердің еңбегін қарастырсақ, біздің қарастырып отырған зерттеуімізге жақын келетін Т.Б.Кенжебаеваның «Болашақ мұғалімдердің зияткерлік әлеуетін дамыту» атты еңбегін алып қарасақ. Мұнда «интеллект – интегралды және жоғары деңгейде дифференциялайтын қабілет ретінде, біртұтас құндылықтарды тудыратын операциялардың жиынтығы, субъект пен объект арасындағы өзара әрекеттестіктің ерекше формасы және адамның ойлау танымдық қабілеттерінің жаңа, саналы, сапасы» бағытында зерттеледі [13].

Әлеуметтік-мәдени зерттеулерде интеллект жеке тұлғаның бейімделу қабілеті ретінде қарастырады: «Интеллект-бұл күрделі ортада бейімделу, мінез-құлықты оңтайлы қамтамасыз ету» деп түсіндіреді. Көптеген зерттеушілердің пікірінше интеллект ұғымын ақыл-ойды бейімдеу қызметі арқылы анықтау қажеттігін алға тартады. Ж. Пиаже пайымдауынша жоғарыда айтылғандай, интеллект мәні орта мен ағзаның арасындағы қарым-қатынастарды құрылымында, ал оның дамуы тепе-теңдік бейімделуде көрінеді деп топшалайды. Вернон интеллект адамның өмір бойы тұрақты түрде қалыптасқан мінез-құлық схемаларындағы күрделілік пен икемділіктің жалпы деңгейіне сәйкес келетінін атап өтті. [3]

Көптеген зерттеушілердің еңбектерін қарастырсақ жеке тұлғаның қалыптасуындағы интеллект түрлерінің жалпы психикалық құрамының әртүрлі пікірге ие болуы, ақыл-ойдың жалпы іс-әрекетін құрайды деп тұжырымдайды. Қарастырған авторлардың еңбектеріне сүйенсек балалар мен ересектер арасында тест алу нәтижесінде интеллект шығармашылық даму мен білім алуда жоғарғы нәтиже бермесе, эмоционалдық, әлеуметтік қалыптасуындағы көрсеткіштерін талдай отырып, қоғамда шығармашылық табыстылығы дәлелденген. Алайда, олардың өмірдегі қол жеткізген жетістіктері мен артықшылықтары жоғары болғандығымен қоса, олар әлеуметтік жағдайын жақсартып қана қоймай, ерік-жігерінің күшті екенінің көрсетеді.

Біздің қарастырып отырған интеллект түсінігіне зерттеушілердің беріп отырған анықтамалары бір-біріне ешқандай қарама-қайшы келмейді. Берілген әртүрлі анықтама интеллект ұғымының мағынасын одан әрі толықтыра түсуде.

Зерттеушілердің ортақ пікірлеріне сүйене отырып, интеллект екі құрылымға жіктеледі. *Вербальды интеллект* – білімнің артықшылығына қол жеткізудегі логикалық тірек формаларын жүзеге асыратын біріктірілген білім беру іс-әрекеті. *Вербальды емес интеллект* – кеңістік және көру бейнесіндегі көрнекіліктік – іс-әрекеттік ойлауды дамытуына байланысты біріктірілген білім беру іс-әрекеті.

Жалпы интеллект түсінігін толықтай зерттеген зерттеушілердің бірі Г.Айзенк. Ол шет елдік психологияда интеллекттің үш түрлі сипатта зерттегенін жоғарыда атап өттік [10].

Академиялық емес интеллект формаларын зерттеу соңғы кездері қолға алынып, интеллектті әлеуметтік интеллект; эмоционалдық интеллект; тәжірибелік интеллект тұрғысынан зерттеді [13].

Қазіргі кезде отандық зерттеушілердің тұжырымдамасында М.Ермаганбетов, Л.Нарикбаева еңбегінде «академиялық емес интеллект» – тұлғаның өмір сүру дағдысында, кәсіби мансабында адамдармен коммуникативті байланыс жасауда табысқа жету қабілетінің оңтайлы екендігін түсіндіреді. Ғалымдардың тұжырымдамасында мұндай интеллекттің түрлері адамның тұлға болып қалыптасуына және өмірде алдына қойған мақсаттарына табысты жете алады деп қарастырады. Шет елдік ғалымдардың әртүрлі пікірлері интеллекттің ашық, бір-бірін қайталайтын әдістерін зерделейді.

Берілген ғалымдардың әртүрлі тұжырымдамалық ұқсастықтары тәжірибелік зерттеуінде кеңінен талданған. Джонс Дей зерттегендей әлеуметтік, эмоционалдық, тәжірибелік интеллекттің зерттеу аясы белгілі бір мәселенің оң шешімге ие болуы және білім мен білікті қайта қалпына келтіру жолдарын қарастырды [13].

Жалпы қоғамда және өмір сүру дағдысында табысты, іскер адамның когнитивті және метакогнитивті алған білімін ұтымды, оңтайлы қолдана білуі оң нәтижелі өмір сүрудің кепілі.

Интеллект ұғымына берілген талдауларға сүйене отырып, өзіміздің негізгі зерттеуімізді қарастырайық. Енді әлеуметтік интеллект түсінігін зерделесек әр қырынан ашып қарастырамыз, мысалы: адамдардың бір-бірімен байланысы нәтижесінде жеңіске жету көрсеткішін (Оллпорт, Э.Торндайк); әлеуметтік ақпаратты табысты өңдеу (М.Форд); когнитивті құзыреттілік (Э.Э.Сьшанюк); коммуникативті құзыреттілік (Е.О.Смирнова); ұтымды байланыс қалыптастыруына қарай когнитивті құрам, ақпараттық мінез-құлық танымына қарай шығармашылық қабілет (Дж.Гилфорд).

Қазіргі кезде авторлардың көбіне пайдаланып жүрген ұғымы жағынан әлеуметтік интеллект ұғымы шынайы әлеуметтік танымның мағынасымен шамалас болып отыр. Сондықтан біздің қарастырып отырған адамның интеллектуалды дамытуда эмоционалдық қызметін зерттеулерге сүйене отырып әлеуметтік аспект ретінде қарастырамыз.

Енді «эмоционалдық интеллект» ұғымына тоқталайық. Ресейлік психологияда О.К. Тихомировтың зерттеуіндегі «эмоционалдық ойлау» түсінігі «эмоционалдық интеллект» терминіне жақын деп қарастыруға болады. О.К. Тихомиров эмоционалдық ойлау дағдысы туралы өз еңбегін зерделей келе эмоционалдық жағдайлар әртүрлі алдымызға қойған мақсаттарды шешуге қатысатынын анықтады.

Зерттеушінің пікірінше, адамның санасы барлық эмоционалдық құбылыстармен - аффект, эмоция, сезімдер байланысты екендігін нақтылай келе, эмоцияның ойлау дағдысымен өзара байланысы - барлық эмоционалдық күйлердің тұлғаның ойлау дағдысында басқарушы және эвристикалық тәсілдерді атқаратыны белгілі деп қарастырады. Ендеше, О.К. Тихомировтың еңбектерін талдасақ адамның ақыл-ой әрекетінің эмоционалды тұрғысынан басқарылатындығын және эмоционалдық белсендіру – интеллектінің табысты іс-әрекетінің негізі болып қарастыратынын зерделейді.

М.А. Манойлова пікірінше, эмоционалдық интеллект ұғымын ішкі тұлғалық және тұлға аралық бағыттылығы бар когнитивті, рефлексивті, мінез-құлықтық, коммуникативті қабілеттердің өзара

тоғысқан жиынтығы деп тұжырымдайды. Эмоционалдық интеллект – тұлғаның ішкі жай-күйінде, басқа адамдарға деген эмпатиялық байланыста, идентификацияда, эмоционалдық күйлермен мінез-құлықты реттеу және рефлексиялауда, эмоционалдық ақпаратты басқа адамдармен байланыс жасауда пайдалануда, табысқа жету амалдарын тандауда көрініс табады.

Сондай-ақ эмоционалдық интеллект идеясы, Ресейде де кеңінен зерттелуде. Мәселен, Д.В. Люсин эмоционалдық интеллектіні зерттеуі бойынша өз нұсқасын ұсынады. Оның нұсқасы бойынша эмоционалдық интеллект өзінің және өзгенің эмоцияларын түсіну және оларды реттей алу қабілеті ретінде түсіндіріледі. Эмоцияларды түсіну қабілеті дегеніміз адамның өзінің және өзгенің қандай да бір эмоциясын сезініп отырғандығын көре білуін, оны анықтап, атай білуін, осы эмоцияны тудырып отырған себеп-салдарын түсінуін білдіреді. Эмоцияларды басқару қабілетіне адам эмоция қарқындылығы мен оның сыртқы көріністерін қадағалай алуы, сондай-ақ, өзінің бойында белгілі бір эмоцияларды ерікті түрде туындата білуі жатады. Түсіну мен басқару адамның өзінің және өзгелердің эмоциясына бағытталуы мүмкін болғандықтан, Люсин эмоционалдық интеллектінің тұлға ішілік және тұлға аралық екі құрамдас бөліктерге жіктеді. Аталған ұстаным шеңберінде эмоционалдық интеллект құрылымында когнитивті қабілеттер мен тұлғалық сипаттамалар біріктірілген [13].

Ал, Қазақстанда А.А. Толегенова эмоционалдық интеллектті психофизиология тұрғысынан қарастырған. Оның зерттеу еңбегінде эмоционалдық интеллекттің психофизиологиялық параметрлері адамның эмоцияны реттеу кезіндегі индивидуалды ерекшеліктерінің негізі ретінде қарастырылған. Эмоционалдық интеллекттің адамның өнімді іс-әрекет, әлеуметтік бейімделу және стрестік жағдайлар үшін маңыздылығы көрсетілген. Енді Р.Бар-Он зерттеуіне қарасақ: «қоршаған орта жағдайларына ұтымды жауап бере алу қабілеттілігі, сыртқы ортаға жеңіл үйренуге әсер ететін эмоционалдық, дара және әлеуметтік қабілеттер бірлестігі» деп түсіндірсе, Д.Майерс: «эмоционалдық жан-жақты жетілген тұлғалар өзіндік ақыл-ойының жоғары деңгейге жетуінен көрініс табады. Сондай адамдар өз эмоциясына дисфункционалды депрессия, мазасыздық, қобалжу, жайсыздық жағдайларын болдырмай салауатты өмір сүреді» деп тұжырым жасаған.

Эмоционалдық интеллект - адамның когнитивті қабілеттерінің маңызды аспектісі. Бұл кешенді құбылыста қоршаған ортаны сапалы түрде танудың әртүрлі тәсілдерінің өзара әрекеттесуі туралы ұсыныс көрінеді. Соңғы екі онжылдықта бұл құрылымға зерттеушілердің назарын аударғанына қарамастан, оның даму заңдылықтары соңына дейін толықтай анықталмады.

Онтогенездің әртүрлі кезеңдеріндегі эмоционалды интеллектіні дамуын нақты жас ерекшелігін сипаттайтын интеллектуалды және эмоционалды саланың жаңадан жасакталуы тұрғысынан талдау қажет. Бұл жағдайда зерттеу сипатына байланысты оның шешімінен методологиялық мәселелердің қатары туындайды.

Біріншіден, эмоционалдық интеллект түсінігі мен оның жалпы интеллект түсінігімен байланысын анықтау қажет. Кейбір жалпы психологиялық теория бұл проблеманы шешуге бағытталған болса да, әртүрлі интеллект түрлері арасындағы байланыс мәселесі бұрынғыша пікірталасқа түседі.

Екіншіден, эмоционалдық интеллекттің дамуының белгілі бір кезеңі бар ма? деген сұраққа жауап беру керек. Сонымен қатар, психикалық дамудың кейбір теорияларында қабылданған әлеуметтік шындықты танудың эмоционалдық және ұтымды әдістерін бөліп алу зерттеу объектісінің бірегейлігіне нұқсан келтіруі мүмкін. Сондықтан студент, жастардың жалпы интеллект пен эмоционалдық интеллект құбылыстарының және когнитивтік дамудың белгілі кезеңдерін қолдану мүмкіндігін анықтау қажет.

Үшіншіден, студенттердің әртүрлі жас кезеңдеріндегі эмоционалды интеллектінің дамыту факторларын анықтау маңызды. Бұл факторларды бірыңғай жүйе ретінде қарастыру қажет және олардың қайсысы эмоционалдық интеллекттің белгілі бір құрылымдары мен механизмдерін қалыптастыру үшін мақсатты психологиялық-педагогикалық күш-жігердің негізі бола алатындығын анықтайды.

Осылайша, әдебиеттерге жасалған талдау негізінде, біз «интеллект», «Эмоционалдық интеллект», түсінігінің мазмұны мен мәнін түсіну, интеллект туралы теориялық тұжырымдарды тереңдету, интеллект түрлері арасындағы өзара байланыстың факторларын ашу мен анықтауда келесі қорытындылар жасадық:

– ғалымдардың еңбектерін талдауда интеллекттің әртүрлі түрлерінің (әлеуметтік, эмоционалдық, тәжірибелік және) дәстүрлі интеллектпен байланыста түсінуді (басты және жекелей интеллект қабілеттері), оған сәйкес тұлғаның эмоционалдық дамуы осы байланыстардың механизмін және

интеллектуалды қабілеттерді дамыту үдерісінің сипаты мен өзара қатынастарын терең зерттеуді болжайды;

– тұлғаның эмоциональды интеллектісін дамуы академиялық интеллекттің барлық түрлерімен байланыста, яғни тұлғаның психикасының танымдық жақтары мен тұлғалық даму ерекшеліктері байланысында жүзеге асырады. Бұдан біз, бізге студенттердің эмоциональды интеллектісін дамытуды, олардың тұлғалық дамуымен үзіліссіз байланыста зерттеу қажеттігін көрсетеді;

– тұлғаның эмоциональды интеллектісін дамуы адамның белгілі бір мінез-құлық қабілеттерінен көрінеді, адамның әлеуметтік шындығымен өзара әрекеттестіктегі іс-әрекет түрлеріне талап етіледі;

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Druzhinin V.N., *Psihologiya obshchih sposobnostej. 3-e izd.* □ SPb.: Piter, 2007. □ 368 s
2. Ponomarev Ya. A. *Psihologiya tvorchestva.* M.: Nauka, 1976.
3. Palani L. *Lichnostnye znaniya.* M.: Nauka, 1986.
4. Golubeva E. A. *Sposobnosti i individual'nost'.* M.: Prometej, 1993.
5. *Sposobnosti i sklonnosti.* M.: Prosveshchenie, 1989.
6. Tompson J. *Intelligence* // P. Mc Guffin, M. F. Shanks, R. G. Holdson (eds). *The scientific principles of psychology* N. Y. Gune & Stratton, 1984.
7. Bine A. *Izmerenie umstvennyh sposobnostej.* – Almaty; SPb., 1998. - 256 s.
8. Druzhinin V.N. *Psihologiya i psihodiagnostika obshchih sposobnostej* □ M.: Nauka, 1994.-230 c.
9. Holodnaya M. A. *Sushchestvuet li intellekt kak psicheskaya real'nost'?* // *Voprosy psichologii.* 1990. N 5. S. 125.
10. Ajzenk G., Vil'son G. *Kak izmerit' lichnost' / per. s angl.* □ M.: Kogito-centr, 2000. - 256 s.
11. Gal'ton F. *Nasledstvennost' talanta, ee zakony i posledstviya / per. s angl.* - SPb., 2005. - 299 s.
12. Ozhegov S.I. *Slovar' russkogo yazyka/pod. Red. N.Yu.Shvecovoj.* □ M.: Rus.yaz., 1990. - 917 s.
13. Zhanqyl T.Қ. *Studentterdi қазақ ұлттық музыкасы арқылы интеллектуалды дамыту dok. ... PhD: 6D010300.* - Almaty, 2017. – 189 b.